

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ

تحقیق پایانی سطح ۲

حوزه های علمیه ی خواهران استان گلستان

حوزه علمیه صدیقه طاهره (س) شهر انبارالوم

موضوع تحقیق :

نقش امر به معروف و نهی از منکر در کاهش گناه

استاد راهنما: حسینعلی سرگزی

گرد آورنده :

افسانه چاری

تابستان ۱۴۰۴

فهرست مطالب

- چکیده
- مقدمه / بیان مسأله
- اهمیت و ضرورت
- سوالات اصلی و فرعی
- اهداف اصلی و فرعی
- مفهوم شناسی
- هدف ۱: راه‌های پیشگیری از وقوع گناه از طریق امر به معروف و نهی از منکر
- هدف ۲: مبانی فقهی و قرآنی امر به معروف و نهی از منکر در کاهش از گناه
- هدف سوم: مهم‌ترین چالش‌ها و موانع اجرای صحیح و موثر امر به معروف و نهی از منکر در جامعه کنونی
- نتیجه گیری
- منابع و مآخذ

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی نقش فریضه امر به معروف و نهی از منکر در کاهش گناه در سطح فردی و اجتماعی صورت گرفته است. در این راستا، تلاش شده است تا به این پرسش بنیادین پاسخ داده شود که امر به معروف و نهی از منکر چگونه می‌تواند به عنوان ابزاری مؤثر در پیشگیری از گناه ایفای نقش کند. روش تحقیق از نوع توصیفی و مبتنی بر مطالعه اسنادی بوده و داده‌ها با بهره‌گیری از ابزار فیش‌برداری گردآوری شده‌اند. در تحلیل داده‌ها نیز از روش تحلیل محتوا استفاده شده است.

یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که امر به معروف و نهی از منکر، در بُعد پیشگیرانه، رویکردی جامع، عمیق و چندوجهی دارد که هم تربیت فردی و هم اصلاح ساختارهای اجتماعی را در بر می‌گیرد. این فریضه نه صرفاً واکنشی مقطعی در برابر گناه، بلکه برنامه‌ای بلندمدت برای ساختن جامعه‌ای سالم، پاک و معنوی است. تمرکز بر بصیرت‌افزایی، تربیت صحیح، نظارت عمومی فعال، زمینه‌سازی برای فضایل و جذابیت بخشی به خوبی‌ها، از جمله راهکارهایی است که می‌تواند به شکل چشمگیری از وقوع گناه جلوگیری کرده و جامعه را به سوی کمال و سعادت سوق دهد. تحقق اهداف این فریضه نیازمند مشارکت مستمر و هماهنگ تمامی اقشار جامعه، از جمله خانواده‌ها، نظام آموزشی، رسانه‌ها و نهادهای حکومتی است. تنها از رهگذر چنین همکاری فراگیر و هدفمند می‌توان آینده‌ای روشن‌تر و جامعه‌ای متعالی‌تر را رقم زد.

واژگان کلیدی: امر به معروف، نهی از منکر، کاهش گناه

مقدمه

بیان مسئله:

امر به معروف و نهی از منکر، دو مفهوم بنیادین و کلیدی در آموزه‌های دین اسلام به شمار می‌روند که به معنای دعوت به نیکی‌ها و بازداشتن از بدی‌ها هستند. این دو واجب شرعی، افزون بر بُعد فردی، دارای بُعد اجتماعی نیز می‌باشند و می‌توانند به عنوان ابزاری مؤثر در اصلاح رفتارهای اجتماعی و ارتقای سطح اخلاق عمومی جامعه مورد بهره‌برداری قرار گیرند. امر به معروف و نهی از منکر، در قالب‌های گوناگونی ظهور می‌یابند که از جمله می‌توان به امر قلبی، امر زبانی و امر عملی اشاره کرد. امر به معروف، به معنای تشویق و ترغیب دیگران به انجام اعمال نیک و پسندیده است؛ در حالی که نهی از منکر، به معنای جلوگیری و بازداشتن از رفتارهای ناپسند و خلاف شرع می‌باشد. در زمینه نقش و جایگاه این دو فریضه، مطالعات متعددی صورت گرفته است. از جمله می‌توان به پژوهش اکبری (۱۴۰۱) اشاره کرد که به تحلیل دیدگاه‌های جامعه‌شناختی درباره امر به معروف و نهی از منکر پرداخته است؛ همچنین یوسفی (۱۴۰۰) تأثیر آموزش‌های دینی بر عمل به احکام این دو واجب را مورد بررسی قرار داده و زاهدی (۱۳۹۸) نقش رسانه‌ها را در ترویج فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر تحلیل کرده است.

مطالعات انجام شده عمدتاً بر تحلیل دیدگاه‌های جامعه‌شناختی، تأثیر آموزش‌های دینی و نقش رسانه‌ها در ترویج این فریضه‌ها تمرکز داشته‌اند؛ اما کمتر به بررسی مستقیم نقش امر به معروف و نهی از منکر در کاهش گناه پرداخته‌اند. از این‌رو، پژوهش حاضر در پی آن است که با عنایت به خلأ موجود، به این پرسش اساسی پاسخ دهد که امر به معروف و نهی از منکر چه نقشی در کاهش گناه ایفا می‌کنند و چگونه می‌توان از ظرفیت‌های این دو اصل اسلامی در جهت پالایش اخلاقی جامعه بهره گرفت؟

اهمیت و ضرورت

مشاهدات میدانی محقق نشان از آن دارد که تعداد زیادی از افراد تمایلی به کاهش گناه ندارند. این عامل خود زمینه ساز افزایش انواع رفتار نابهنجار و بزهکارانه شده است. از جمله این رفتارها می‌توان به افزایش ربا، خوردن مال یتیم، ترک نماز، روزه، غیبت، تهمت و ...

یکی از بزرگترین خطرهای هر جامعه‌ای عادی شدن گناه است. وقتی گناهی تذکر داده نشود و افراد در برابر آن بی تفاوت باشند. به مرور زمان قبح آن از بین می‌رود. و به عنوان یک رفتار پذیرفته شده یا حتی طبیعی در جامعه مطرح می‌شود. امر به معروف و نهی از منکر با تذکر و واکنش نشان دادن به منکرات جلوی عادی‌سازی آنها را می‌گیرد. و نشان می‌دهد که این رفتارها همچنان ناپسند و مضموم هستند. در صورت انجام این مطالعه و شناسایی عوامل تاثیرگذار امر به معروف و نهی از منکر در کاهش گناه و ارائه راهکارهای عملی در جهت اجرای نمودن آنها در نهایت انجام اقدامات عملی توسط نهادها و سازمان‌های مرتبط می‌توان انتظار داشت که از میزان ربا، خوردن مال یتیم، غیبت و سایر گناهان به مقدار زیادی کاسته شود. در نتیجه می‌توان انتظار داشت که امنیت روانی مردم افزایش یافته و هزینه‌هایی را که در راستای حفظ امنیت جلوگیری از رباخواری و سایر مطالبی که بیان شد. را در جهت ارتقای وضعیت امنی و امنیتی منطقه و کیفیت آموزش به کار برد.

سوال اصلی:

نقش امر به معروف و نهی از منکر در کاهش گناه چیست؟

سوالات فرعی

سوال ۱: امر به معروف و نهی از منکر چه راه‌هایی می‌تواند در پیشگیری از وقوع گناه موثر باشد؟

سوال ۲: مبانی فقهی و قرآنی امر به معروف و نهی از منکر در اسلام چیست؟

سوال ۳: مهم‌ترین چالش‌ها و موانع اجرای صحیح و موثر امر به معروف و نهی از منکر در جامعه کنونی چیست؟

هدف سوم: مهم‌ترین چالش‌ها و موانع اجرای صحیح و مؤثر امر به معروف و نهی از منکر در جامعه کنونی

امر به معروف و نهی از منکر، دو فریضه الهی و از ارکان اساسی نظام اخلاقی و اجتماعی اسلام به شمار می‌آیند که نقش حیاتی در حفظ سلامت، پویایی و تعالی جامعه اسلامی ایفا می‌کنند. این دو اصل، نه تنها ابزاری برای کاهش گناهان فردی و اجتماعی هستند، بلکه ضامن حفظ ارزش‌های الهی، ارتقای اخلاق عمومی، تقویت روح مسئولیت‌پذیری و تحقق عدالت اجتماعی محسوب می‌شوند. در پرتو اجرای صحیح این فریضه، جامعه به سوی حیات طیبه و زیست معنوی هدایت می‌شود و بسترهای فساد و انحراف به تدریج تضعیف می‌گردند.

با این حال، در جامعه کنونی، تحقق عملی و مؤثر امر به معروف و نهی از منکر با چالش‌ها و موانع متعددی مواجه است؛ چالش‌هایی که گاه ریشه در ضعف فرهنگی، گاه در برداشت‌های نادرست از دین، و گاه در فقدان سازوکارهای اجرایی مناسب دارند. درک دقیق و شناسایی این موانع، شرط لازم برای تدوین راهکارهای کارآمد و پایدار در جهت احیای این فریضه است. بی‌توجهی به این چالش‌ها، نه تنها موجب تضعیف جایگاه اجتماعی این اصل می‌شود، بلکه ممکن است به واکنش‌های منفی، سوءبرداشت‌ها و کاهش مشارکت عمومی در اجرای آن بینجامد.

در ادامه، به برخی از مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی اجرای امر به معروف و نهی از منکر در جامعه معاصر اشاره خواهد شد؛ از جمله ضعف در آموزش دینی، فقدان الگوهای رفتاری مناسب، ترس از واکنش‌های اجتماعی، نبود حمایت قانونی و نهادی، و کم‌رنگ شدن حس مسئولیت‌پذیری در میان افراد. بررسی این موانع، زمینه‌ساز ارائه راهکارهایی خواهد بود که بتوانند این فریضه را از حالت انفعالی خارج کرده و به عنوان یک نظام فعال و مؤثر در اصلاح اجتماعی بازتعریف کنند.

۱. چالش‌های فرهنگی و اجتماعی:

تغییرات ارزشی و کم‌رنگ شدن باورها یکی از اصلی‌ترین چالش‌های تغییرات سریع فرهنگی و کم‌رنگ شدن برخی باورهای دینی و اخلاقی در جامعه است. با گسترش رسانه‌ها جمعی شبکه‌های اجتماعی الگوهای فکری و رفتاری جدیدی به جامعه وارد شده که گاه در تضاد با آموزه‌های دینی قرار می‌گیرند. این امر باعث می‌شود که برخی افراد اهمیت امر به معروف و نهی از منکر را درک نکرده و یا نسبت به آن بی‌تفاوت باشند.

۲. فردگرایی و بی‌تفاوتی اجتماعی:

گسترش فرهنگ فردگرایی باعث شده است تا کمتر احساس مسئولیت در قبال دیگران و جامعه داشته باشیم. این بی‌تفاوتی اجتماعی منجر به کاهش مشارکت‌های عمومی در فریضه امر به معروف و نهی از منکر می‌شود بسیاری از افراد ترجیح می‌دهند در مسائل دیگران دخالت نکنند حتی اگر شاهد ارتکاب گناه آنان باشند.

فقدان درک صحیح از این فریضه متأسفانه برداشت‌های نادرست و بعضاً افراطی یا تفریطی از امر به معروف و نهی از منکر مانع بزرگی در اجرای صحیح آن است. رخی افراد این فریضه را نه تنها به برخوردهای قهری و سلبی محدود می‌کنند در حالی که ماهیت آن ارشاد هدایت و خیرخواهی می‌باشد این برداشت‌های غلط منجر به ایجاد حس منفی و مقاومت در برابر این فریضه الهی شده است.^۶

۳. چالش‌های اجرایی و ساختاری

۳.۱. فقدان آموزش‌های کافی و صحیح :

یکی از مهم‌ترین موانع فقدان آموزش‌های کافی و جامع در زمینه اصول داب روش‌های صحیح امر به معروف و نهی از منکر است. بسیاری از افراد قصد انجام این فریضه واجب را دارند از دانش و مهارت لازم برخوردار نیستند و ناخواسته با رویکردهای نادرست نه تنها به هدف خود نمی‌رسند بلکه ممکن است نتیجه عکس بگیرند.

نبود نبود مفاد اجرایی قوی و حمایت قانونی در برخی موارد عدم وجود انت‌های اجرایی قوی و حمایت‌های قانونی از عاملان امر به معروف و نهی از منکر موجب این شده که آنان با شک و تردید مواجه شوند این عدم حمایت می‌تواند به معنای عدم پیشگیری قانونی نسبت به افرادی باشد که مانع به امر معروف می‌شود یا حتی به عامران آن آسیب می‌رساند ۳ از ۲ عدم الگوسازی مناسب از سوی مسئولان و نخبگان رفتار مسئولان و نخبگان جامعه نقش بسیار مهمی در الگوبرداری عمومی دارد اگر این افراد به درست بدان عمل نکنم و نسبت به آن بی تفاوت باشند انتظار از بقیه مردم دشوار خواهد بود.

۳.۲. چالش‌های روانی و فردی

از جمله چالش‌های مهم در مسیر تحقق امر به معروف و نهی از منکر، چالش‌های روانی و فردی هستند که می‌توانند به‌طور مستقیم بر کیفیت، اثربخشی و استمرار این فریضه الهی تأثیرگذار باشند. در این بخش، به مهم‌ترین موانع روانی و فردی پرداخته می‌شود :

۱. ضعف تقوای فردی و ترس از گناه:

برای آن‌که فرد بتواند به‌صورت مؤثر در عرصه امر به معروف و نهی از منکر وارد شود، ضروری است که خود از سطح بالایی از تقوای فردی برخوردار باشد و در عمل، پایبند به آموزه‌های دینی و اخلاقی باشد. ضعف در این زمینه، نه تنها اعتبار کلام او را نزد مخاطب کاهش می‌دهد، بلکه ممکن است موجب بی‌اعتمادی و واکنش منفی شود. فردی که خود در دام گناه گرفتار است، نمی‌تواند الگوی اصلاح‌گر برای دیگران باشد.

^۶ . ری شهری (۱۳۵)

۲. یأس و ناامیدی از تأثیرگذاری:

برخی افراد، به‌ویژه در مواجهه با حجم بالای منکرات و ناهنجاری‌های اجتماعی، و عدم مشاهده نتیجه فوری از اقدامات اصلاحی خود، دچار یأس و ناامیدی می‌شوند. این حالت روانی، ممکن است به انفعال، بی‌تفاوتی و در نهایت ترک این فریضه الهی بینجامد. در حالی که آموزه‌های دینی، بر استمرار، صبر و امید به تأثیرات بلندمدت تأکید دارند.

۳. ضعف اعتماد به نفس و مهارت‌های ارتباطی:

اجرای موفق امر به معروف و نهی از منکر، نیازمند اعتماد به نفس، قدرت بیان، و مهارت‌های ارتباطی مؤثر است. افرادی که فاقد این توانمندی‌ها هستند، ممکن است در مواجهه با دیگران دچار اضطراب، لکنت یا سوء تفاهم شوند و نتوانند پیام خود را به‌درستی منتقل کنند. این ضعف، نه تنها اثربخشی را کاهش می‌دهد، بلکه ممکن است موجب سوء برداشت از نیت اصلاح‌گرانه فرد شود.

۴. خودشیفتگی و تکبر:

در برخی موارد، عاملان امر به معروف و نهی از منکر به جای نیت خالص و خیرخواهانه، دچار خودبزرگ‌بینی، تکبر و نگاه تحقیرآمیز نسبت به مخاطبان می‌شوند. استفاده از لحن آمرانه، تحقیرآمیز و فاقد احترام، نه تنها تأثیری در کاهش گناه ندارد، بلکه موجب افزایش مقاومت، کینه و نفرت در مخاطب می‌شود. این رویکرد، با روح تربیتی و محبت‌آمیز اسلام در تضاد است.⁷

⁷. محمدی، ری شهری (۱۴۰۰)

نتیجه گیری:

این مقاله با هدف بررسی نقش امر به معروف و نهی از منکر در کاهش گناه تنظیم شده و تلاش کرده است تا به پرسش‌های بنیادینی چون «راه‌های مؤثر این فریضه در پیشگیری از وقوع گناه»، «مبانی فقهی و قرآنی آن در اسلام»، و «مهم‌ترین چالش‌ها و الزامات اجرای صحیح آن در جامعه کنونی» پاسخ دهد. روش تحقیق، کتابخانه‌ای و مبتنی بر فیش‌برداری بوده و در تحلیل داده‌ها از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. از مهم‌ترین نتایج این مطالعه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

در پاسخ به پرسش نخست، راهکارهایی چون بصیرت‌افزایی، تبیین معارف دینی، آموزش فلسفه احکام و حکمت گناهان، و تقویت ایمان و باورهای قلبی به‌عنوان عوامل مؤثر در پیشگیری از گناه معرفی شدند.

در بررسی مبانی فقهی و قرآنی، جایگاه امر به معروف و نهی از منکر در ساختار امت اسلامی، شرایط وجوب، و مراتب اجرا مورد تحلیل قرار گرفت. مفسران و فقها بر ضرورت تشکیل نهادهای اجتماعی برای اجرای صحیح این فریضه تأکید کرده‌اند و آن را از جمله واجبات کفایی دانسته‌اند که در صورت عدم تحقق عمومی، به وجوب عینی تبدیل می‌شود.

در پاسخ به پرسش سوم، چالش‌هایی چون فردگرایی، بی‌تفاوتی اجتماعی، فقدان آموزش‌های کافی، نبود ضمانت‌های اجرایی، ضعف تقوای فردی، کمبود اعتماد به نفس، و خودشیفتگی در اجرای این فریضه مورد شناسایی قرار گرفتند. این پژوهش نشان می‌دهد که احیای امر به معروف و نهی از منکر، نیازمند نگاهی جامع، تربیتی، ساختاری و روان‌شناختی است تا بتواند در مسیر کاهش گناه و ارتقای معنویت اجتماعی نقش‌آفرینی کند.

منابع و مآخذ

منابع قرآنی و حدیثی

- قرآن کریم آیات متعدد از جمله: آل عمران: ۱۰۴، توبه: ۷۱، حج: ۴۱
- نهج البلاغه خطبه‌ها و نامه‌های امیرالمؤمنین علیه‌السلام با تأکید بر مسئولیت اجتماعی و اصلاح امت
- کتب اربعه شیعه شامل /الکافی (کلینی)، /من لا یحضره الفقیه (شیخ صدوق)، /تهذیب الاحکام و /الاستبصار (شیخ طوسی) - قرن ۴ و ۵ هجری
- وسائل الشیعه /شیخ حر عاملی - قرن ۱۱ هجری بخش‌های مرتبط با امر به معروف و نهی از منکر

منابع فقهی و تفسیری

- تحریر الوسیله /امام خمینی (ره) - ۱۳۴۰ مبحث امر به معروف و نهی از منکر، شرایط و مراتب اجرا
- جامع المقاصد /محقق کرکی - قرن ۱۰ هجری بررسی فقهی امر به معروف و نهی از منکر در ابواب فقه اجتماعی
- مکاسب /شیخ انصاری - قرن ۱۳ هجری مباحث مرتبط با محرمات و راه‌های برخورد با منکرات
- تفسیر المیزان فی تفسیر القرآن /علامه طباطبائی - ۱۳۶۰ تحلیل قرآنی جایگاه اجتماعی و اخلاقی این فریضه
- تفسیر المیزان فی تفسیر القرآن /علامه طباطبائی - چاپ بیروت / ۱۳۶۰ نسخه عربی با نشر بین‌المللی
- تفسیر نمونه /آیت‌الله مکارم شیرازی - ۱۳۶۲ تبیین اجتماعی و اخلاقی آیات مرتبط با امر به معروف و نهی از منکر

منابع پژوهشی و کتاب‌های موضوعی

- امر به معروف و نهی از منکر در آینه قرآن و حدیث /محمد مهدی ری‌شهری - چاپ ۱۳۷۰ گردآوری آیات و روایات با تحلیل موضوعی
- امر به معروف و نهی از منکر /آیت‌الله جوادی آملی - ۱۳۸۰-۱۳۹۰ تحلیل فلسفی، اخلاقی و فقهی این فریضه در جامعه اسلامی
- فقه و حقوق امر به معروف و نهی از منکر /آیت‌الله محمد یزدی - ۱۳۷۰ بررسی حقوقی و فقهی با رویکرد تطبیقی
- شیوه‌های صحیح امر به معروف و نهی از منکر /سازمان تبلیغات اسلامی - ۱۳۷۶ راهکارهای عملی و تربیتی برای اجرای مؤثر فریضه
- امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام خمینی (ره) /مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام - ۱۳۷۷ تحلیل بیانات و دیدگاه‌های امام درباره جایگاه اجتماعی این فریضه
- جاذبه و دافعه حضرت علی (ع) /شهید مطهری - ۱۳۶۶ /ناشر: صدرا بررسی اخلاق اصلاح‌گراانه و تربیتی در سیره علوی